

СУБ'ЄКТИВНІ ДЕТЕРМІНУЮЧІ ФАКТОРИ ПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТІСТЮ РІШЕННЯ ПРО ВИБІР ПРОФЕСІЇ ПРАВООХОРОННОГО НАПРЯМКУ

За часи існування української міліції кількісні та якісні вимоги до її кадрового складу були різними, однак її правозастосовна діяльність завжди зводилася до захисту - життя, здоров'я, прав і свободи громадян, їхньої власності, природного середовища, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

В органах та підрозділах внутрішніх справ відмічаються факти суттєвого омолодження персоналу, плінності кадрів, збільшення показників звільнених зі служби в ОВС, відтоку найбільш кваліфікованих фахівців у комерційні структури, органи прокуратури, адвокатуру тощо. Отже актуальність вивчення психологічних особливостей цих явищ набуває все більшої актуальності.

За даними МВС звільнення працівників ОВС здійснювалося за такими причинами: за віком, станом здоров'я, власним бажанням; перехід в інше відомство, скорочення штату, закінчення строку зобов'язання, сімейними обставинами, дискредитаційні проступки, службова невідповідність, у зв'язку з засудженням, порушення дисципліни тощо.

На прийняття рішення стосовно звільнення з ОВС за власним бажанням підштовхують працівників такі об'єктивні фактори як: соціальна, правова незахищеність працівників міліції, важкі умови правоохоронної діяльності, надмірне навантаження, низький рівень заробітної платні, високі вимоги керівництва, ненормований робочий день тощо, а також суб'єктивні фактори – зниження мотиваційного рівня у працівників щодо служби в ОВС, психофізична втома, моральна та психологічна незадоволеність, розчарування в обраній професії (тобто їх ідеальний образ міліцейської професії не відповідає реаліям і майбутнім мріям, сподіванням і надіям) тощо.

Вибір професії є важливою детермінантою у подальшому професійному становленні особистості. Питаннями професійного становлення займалися провідні вчені різних наукових напрямів, серед яких слід виділити:

- *філософський* (Г.Є.Глазерман, Л.І.Ігнатівський, А.І. Донцова, В.А. Лекторський та інші);

- *педагогічний* (Ю.П. Бардін, П.М. Воловик, С.У.Гончаренко, Є.І.Головаха, Е.Е. Карпова, З.Н. Курлянд, М.П. Лебедик, В.С. Маслов, Н.Г. Ничкало, В.В.Радул, С.О. Сисоєва, Р.І. Хмелюк, О.С. Цокур, В.В. Ягупов, Б. М. Якобсон, Г.Х. Яворська та інші);

- *психологічний* (О.М.Бандурка, В.А.Бодров, С.П. Бочарова, О.В.Землянська, Є.А.Клімов, Г.С. Костюк, Т.В. Кудрявцев, Н.В.Кузьміна, А.К.Маркова, С.Д. Максименко, А.Ю. Панасюк, К.К. Платонов, А.А. Реан, О.П. Саннікова, Ю.К.Стрелков, В.М. Шадріков, С.І. Яковенко та інші);

- *акмеологічний* (А.О.Деркач, А.С.Гусева, Н.В. Кузьміна, А.А.Бодальов, Б.Г.Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, Е.Ю.Зеєр та ін.) тощо.

Різним аспектам оптимізації професійного становлення особистості працівника ОВС присвячені наукові праці: Д.О. Александрова, В.Г. Андросюка, В.І. Барка, В.О. Бодрова, Б.Г. Бовіна, Ю.Б. Ірхіна, Л.І. Казміренко, В.П. Казміренка, Б.В. Кулагіна, С.Д. Максименка, В.С. Медведєва, В.В. Рибалки, В.О. Татенка, О.В. Тімченка, О.П. Хохліної, О.В. Шаповалова, Ю.М. Швалба, Г.О. Юхновця, С.І. Яковенка й ін.

Проблема професійного становлення фахівців правоохоронних органів має теоретичний та практичний характер. У теоретичному вона пов'язана з розробкою і доповненням відомих психологічних концепцій особистості, її структури, розвитку й детермінації на різних етапах життєвого шляху тощо. Практичний аспект проблеми спрямований на: розробку і вирішення завдань: професійної орієнтації і переорієнтації, психологічного відбору (набору, підбору, комплектування), розподілу і розстановки кадрів, трудового навчання, професійної підготовки (тренування) і перепідготовки, виробничу і соціально-психологічну адаптацію, професійну реабілітацію, психологічну підтримку та корекцію тощо.

Прийняття рішення стосовно вибору професії відноситься до допрофесійного етапу професійного становлення та є важливим для подальшої професіоналізації особистості.

Водночас вплив персоніфікованого образу професії на процес прийняття рішення стосовно вибору професії досліджувався незначно. Основним чином дослідження стосувалося професійного стереотипу, самоідентифікації, самовизначення тощо. Також не досліджувалося питання впливу персоніфікованого образу професії міліціонера на прийняття рішення стосовно вибору правоохоронної діяльності.

Метою та завданнями нашого дослідження є вивчення мотивації щодо суб'єктивних факторів вибору міліцейської професії та якості впливу персоніфікованого образу професії міліціонера на прийняття рішення стосовно правоохоронної діяльності.

Вибір професії завжди є дуже важким процесом самовизначення особистості, що супроводжується: сумнівами, самоідентифікацією з майбутньою професією, невизначеністю тощо. Як відомо, на остаточне прийняття рішення особою щодо вибору міліцейської професії впливають взаємопов'язані суб'єктивні, суб'єктивно-об'єктивні та об'єктивні соціально-психологічні детерміновані фактори. На нашу думку, *досуб'єктивних детермінант* слід віднести: відповідний загальний стан здоров'я; певний рівень розвитку психічних пізнавальних процесів; наявність певних професійно-важливих якостей, психофізіологічних властивостей; узгодженість та збалансованість індивідуально-психологічних якостей; адекватність схильностей, нахилів, інтересів, установок, уподобань, спрямованості; наявність спеціальних та загальних здібностей; сформованість мотиваційної сфери (потреб, бажань, намірів, мотивів); адекватність самооцінки; правову – свідомість, усвідомленість, самосвідомість, культуру; самостійність при прийнятті рішення про вибір професії; адекватність та реальність персоніфікованого образу професії; професійні – самовизначення, ідентифікацію та самоідентифікацію, свідому професійну рефлексію; мотиваційну, психологічну та практичну готовність до вибору професії; наявність певних професійних знань, умінь та навичок, здатність, спроможність до виконання правоохоронної діяльності – компетентність; психологічний настрой на діяльність, працелюбність та розвинутий професійний обов'язок тощо.

До об'єктивно-суб'єктивних детермінант - спонукальні установки батьків, близьких, друзів і колег; наявність

соціальної похвали та визнання; належні соціальні умови життя, соціальні та матеріально-технічні умови праці; відповідність матеріальної винагороди рівневі затрачених сил; чітко нормативно регламентований робочий день, наявність вільного часу; колектив відділу, відділення, підрозділу у якому працює особа; позитивний соціально-психологічний клімат у колективі; наставник, що завжди допомагає при виникненні професійних труднощів; безпосередній керівник, керівник підрозділу та якість здійснюваного ними управління; рівномірне посильне робоче навантаження; відповідність освіти – посаді, яку займає працівник тощо.

Серед *об'єктивних детермінант* слід виділити: культурні, традиційні етнічні, економічні, технологічні, національні, державні устої та традиції; соціальні та політичні процеси у суспільстві; соціальний імідж міліції; стрімкий технологічний та соціальний розвиток суспільства; історичний розвиток системи правоохоронної діяльності; соціально-економічні умови здійснення правоохоронної діяльності; нормативність та реальність соціальних гарантій працівникам МВС; відповідність якості виконання працівниками ОВС правоохоронної діяльності вимогам та потребам суспільства; відповідність існуючих освітніх систем вимогам сучасності; відповідне державне фінансування діяльності правоохоронної системи; удосконалену нормативно-правову базу держави тощо.

Розглядаючи питання взаємопов'язаних суб'єктивних, суб'єктивно-об'єктивних та об'єктивних соціально-психологічних детермінант, що спонукають професіогенез, ми вважаємо, що все ж ключовою в цьому процесі є сама особистість та її мотиваційно-вольова сфера щодо служби в ОВС. Тому, ми розглянемо деякі суб'єктивні детермінанти, зумовлені особистісними передумовами (адекватність та реальність персоніфікованого образу професії; професійні – самовизначення, ідентифікацію та самоідентифікацію; самостійність при прийнятті рішення про вибір професії; мотиваційну, психологічну та практичну готовність до вибору професії). Для з'ясування цих питань нами було проведено анонімне опитування:

1) 1241-го працівника міліції, з яких – 968 чоловіків (71,7% від загальної кількості опитаних) та 273 жінки (29,3%).

Завданнями дослідження було визначення:

- вікового періоду вибору працівниками міліцейської професії;
- мотиваційних факторів, що спонукали вибір міліцейської професії;
- психічного механізму виникнення персоніфікованого образу "міліціонера" (позитивного, негативного та нейтрального), професійних уявлень, бажань й намірів тощо;
- впливу правоохоронної діяльності (реальний образ професії) на минулий персоніфікований образ (ідеальний) міліцейської професії;
- особистісного ставлення до кар'єрного просування в ОВС;

2) 897 курсантів Одеського державного університету внутрішніх справ (надалі - ОДУВС) у віці 16-18 років, з яких - 566 осіб чоловічої статі та 331 особа жіночої статі. Завданням дослідження було з'ясування:

- чинників, що спонукають вибір професії правоохоронного профілю;
- мотивів навчання у ВНЗ МВС України.

На нашу думку, одним з найважливіших стратегічних рішень у житті людини, складною комплексною проблемою та головним фактором професіогенезу є вибір професії. Вибір професії правоохоронного спрямування - це складний акт самовизначення, тобто свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції, який стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих та професійних проблем. Його можна зобразити у вигляді поєднання трьох взаємопов'язаних підструктур – когнітивної, афективної та поведінкової.

Велике значення при виборі професії мають особистісне стійке бажання, що виникає в певний віковий період та професійна установка. Для з'ясування вікового періоду вибору міліцейської професії ми запропонували респондентам пригадати, коли в них уперше виникло бажання стати працівником міліції. Так, вказали на віковий період:

3-7 років – 231 чоловік (24 % від загальної кількості відповідей на це запитання) та 12 жінок (4 % від загальної кількості відповідей на це запитання);

10-13 років – 35 чоловіків (4%) та 3 жінки (1%);

14-16 років – 702 чоловіка (73%) та 258 жінок (95%).

Результати дослідження показали, що здебільшого процес професійного самовизначення та прийняття свідомого рішення припадає на підлітковий вік. Цей факт вказує на те, що систематична профорієнтаційна робота зі школярами старших класів надзвичайно важлива та актуальна.

Працівники вказали на такі мотивовані чинники, що спонукали вибір міліцейської професії:

- подобається допомагати людям – 486 чоловіків (50 %) та 158 жінок (58 %);
- хотів боротися зі злом – 119 чоловіків (12 %) та 27 жінок (10 %);
- підказали знайомі – 79 чоловіків (8 %) та 6 жінок (2,1%);
- можна трохи розбагатіти – 67 чоловіків (7 %) та 5 жінок (1,8%);
- рекомендували батьки – 56 чоловіків (6 %) та 4 жінки (1,4 %);
- престижна професія – 43 чоловіка (4%) та 59 жінок (22 %);
- хотів стати сильним – так відповіло 28 чоловіків (3 %);
- щоби зустріти свою другу половинку – так відповіло 6 жінок (2,1%);
- я люблю владу над людьми – 31 чоловік (3,2 %) та 12 жінок (4 %);
- мені дуже подобається міліцейська форма одягу – 28 чоловіків (2,8 %) та 67 жінок (25 %);
- люблю дисципліну та порядок – 29 чоловіків (2,9%) та 49 жінок (18 %).

Таким чином при виборі професії:

- 18 % опитаних чоловіків та 25 % жінок – керувалися *зовнішніми соціальними мотивами* (рекомендували батьки, підказали батьки, престижна професія);
- 62 % чоловіків та 68 % жінок – керувалися *позитивними внутрішніми соціальними мотивами* вибору професії (подобається допомагати людям, хотів боротися зі злом);
- 10 % чоловіків та 6 % жінок керувалися *індивідуально-значущими корисливими мотивами* (можна трохи розбагатіти, люблю владу над людьми);
- 3% чоловіків та 4 % жінок - керувалися *компенсаторними індивідуально-значущими внутрішніми мотивами*;

- 3% чоловіків та 25% жінок - керувалися *індивідуально-значущими не професійно спрямованими мотивами* (мені дуже подобається форма);

- 3% чоловіків та 4% жінок – керувалися *внутрішніми позитивними індивідуально-значущими мотивами* (люблю дисципліну та порядок).

Ми з'ясували, що курсанти ОДУВС при прийнятті рішення стосовно вибору професії правоохоронного профілю:

- поклалися на вибір батьків (так відповіло 43% з курсантів чоловічої статі та 58% з курсантів жіночої статі);

- самостійно зробили свій вибір (так відповіло 32% з курсантів чоловічої статі та 26% з курсантів жіночої статі);

- вибрали ВНЗ за компанію з товаришем (так відповіло 12% з курсантів чоловічої статі та 9% з курсантів жіночої статі);

- поклалися на вдачу – куди поступлять там й будуть вчитися (так відповіло 13% з курсантів чоловічої статі та 7% з курсантів жіночої статі).

Статистичні результати дослідження невтішні, вони вказують, що на прийняття рішення щодо вибору професії впливає підліткова реакція групування, установки батьків, внутрішні та зовнішні мотиваційні фактори. Несформованість та невизначеність мотиваційної сфери особистості стосовно правоохоронної діяльності впливає на свідому готовність (моральну, психологічну та практичну) вибору професії. Таким чином, свідомий вибір міліцейської професії залежить від суб'єктивних, суб'єктивно-об'єктивних та об'єктивних детермінант. Тому ми вважаємо, що до ВНЗ системи МВС України повинні поступати особи після проходження військової служби, тобто у віці 20-25 років, тоді рішення стосовно служби в ОВС буде обґрунтованим, обміркованим, реальним та стійким.

Як відомо, важливим детермінуючим фактором при виборі професії та прийнятті рішення щодо майбутнього напрямку навчання, професійному становленні тощо, відіграє персоніфікований образ професії, який є достатньо складною сферою, що має свою позитивну, негативну, нейтральну оцінку та складається з професійних уявлень (реальних, ідеальних, марєневих, міфологічних тощо). Загальною властивістю персоніфікованого образу професії є його адекватність та відповідність дійсності, а загальною функцією - регуляція діяльності. Він проходить певний шлях свого розвитку, модифікується та удосконалюється у процесі життєдіяльнісного розвитку особистості, її виховання, навчання, праці (див. рис. 2).

Рис. 2. Етапи модифікації персоніфікованого образу професії

На думку В.Ф. Петренко професійним стереотипом-типажем слід називати персоніфікований образ самої професії, або, іншими словами, узагальнений образ типового професіонала. Є.О. Калитівський вважає персоніфікований образ професії, або узагальнений образ професіонала еталоном професійної самосвідомості.

Як відомо, персоніфіковані образи певних професій виникають в особистості в ранньому дошкільному дитинстві. Граючи дитина випробує себе в різних професійних ролях (лікар, швачка, вихователь, кухар, перукар, солдат, водій, мільйонер тощо), з довколишнього середовища розширює свої знання про професії та надає перевагу певним видам професій. Діти відтворюють працю дорослих, набувають уявлення про значимість праці. У них виникають перші дитячі професійні наміри. Сама їх трудова діяльність, яка пов'язана з іграми у професії, - є засобом розвитку особистості. У дитини під впливом соціального середовища, ЗМІ розширюються знання про професії, виникають певні професійні стереотипи, складаються персоніфіковані образи професій тощо. Нами було проведено дослідження працівників міліції для з'ясування їх першого знайомства з міліцейськими професіями та наслідків першого враження. Так, респонденти дали такі відповіді:

1) "Батьки лякали мене мільйонером, який мене забере, якщо я буду погано себе поводити" – так відповіли: 241 чоловік (24% від загальної кількості опитаних працівників чоловічої статі) та 62 працівника жіночої статі (23% від загальної кількості опитаних жінок).

Унаслідок цього в опитаних **образ мільйонерської професії** склався:

Ø **негативний** - у 153 чоловіків (63% від загальної кількості відповідей на це запитання) та 21 жінки (34% від загальної кількості відповідей на це запитання);

Ø **позитивний** - у 73 осіб чоловічої статі (30%) та 36 осіб жіночої статі (58%);

Ø **нейтральний** – у 15 чоловіків (6% від опитаних) та 5 жінок (8%).

2) "Батьки казали, якщо людина себе погано веде – її забирає мільйонер" - так відповіли 398 чоловіків (41% від загальної кількості опитаних чоловіків) та 120 жінок (44% від загальної кількості опитаних жінок).

Унаслідок цього в опитаних **образ мільйонерської професії** склався:

Ø **негативний** – у 3 чоловіків (0,8% від загальної кількості відповідей на це запитання) та 1 жінки (0,8% від загальної кількості відповідей на це запитання);

Ø **позитивний** – у 393 особи чоловічої статі (98,7%) та 118 осіб жіночої статі (98,3%);

Ø *нейтральний* – у 2 чоловіків (0,5%) та 1 жінки (0,8%).

3) "Коли машину батька зупинив інспектор дорожньої автоінспекції" - так відповіли 146-и чоловіків (15 % від загальної кількості опитаних чоловіків) та 14-и жінок (5 % від загальної кількості опитаних жінок).

Унаслідок цього у опитаних **образ міліцейської професії** склався:

Ø *негативний* – у 83-х чоловіків (57% від загальної кількості відповідей на це запитання) та 9-х жінок (64% від загальної кількості відповідей на це запитання);

Ø *позитивний* – у 16-и осіб чоловічої статі (12 %) та 3-х осіб жіночої статі (21 %);

Ø *нейтральний* – у 47-и чоловіків (32 %) та у 2-х жінок (14 %).

Тобто, на персоніфікований образ професії впливають соціальні установки, які дуже міцно прописується у психіці дитини.

4) "Мої батьки були працівниками міліції" – так відповіли 89 осіб чоловічої статі (9 % від загальної кількості опитаних чоловіків) та 36 осіб жіночої статі

У результаті цього в опитаних **образ міліцейської професії** склався:

Ø *негативний* – у 7-х чоловіків (8% від загальної кількості відповідей на це запитання) та 2-х жінок (6% від загальної кількості відповідей на це запитання);

Ø *позитивний* – у 70-и осіб чоловічої статі (79 %) та 32-х осіб жіночої статі (89 %);

Ø *нейтральний* – у 12-и чоловіків (14 %) та 2-х жінок (6 %).

5) "Мої знайомі працювали у міліції" – так відповіли 94-и особи чоловічої статі (10 % від загальної кількості опитаних чоловіків) та 41-а жінка (15 % від загальної кількості опитаних жінок).

У результаті цього в опитаних **образ міліцейської професії** склався:

Ø *негативний* – у 3-х чоловіків (3% від загальної кількості відповідей на це запитання) та 4-х жінок (10% від загальної кількості відповідей на це запитання);

Ø *позитивний* – у 87-и осіб чоловічої статі (92 %) та 35 осіб жіночої статі (85 %);

Ø *нейтральний* – у 4-х чоловіків (4%) та 2-х жінок (5%).

Результати дослідження показали, що позитивний персоніфікований образ міліцейської професії складався в переважній більшості осіб залежно від установки батьків. Найбільш позитивний персоніфікований образ міліцейської професії складається при правильному поясненні призначення професії. Отже, перше знайомство з професією, позитивна установка батьків і соціуму впливають на подальший вибір особистістю міліцейської професії.

На нашу думку, *позитивний персоніфікований образ міліцейської професії* - це узагальнений емоційно забарвлений професійний образ (стереотип, ідеал) типового професіонала правоохоронних органів, який має символічну природу та забезпечує новий якісний рівень правоохоронної діяльності. Він є об'єктом ідентифікації працівника з певним видом правоохоронної діяльності, еталоном професійної самосвідомості, одним з головних мотивуючих умов професійного самовизначення та психічним механізмом шляху вибору особою правозастосовної діяльності.

Як відомо, персоніфікований образ професії може бути *ідеальним* та *реальним*. Тому з метою визначення відповідності сучасного реального персоніфікованого образу міліцейської професії з минулим ідеальним образом, - ми запропонували працівникам міліції відповісти на таке питання: "Чи співпали Ваші уявлення про правоохоронну діяльність з реальною практичною діяльністю?". Респонденти надали такі відповіді:

- повністю співпали (так відповіло від опитаних працівників - 24 %, осіб чоловічої статі та 19 % - осіб жіночої статі);

- частково співпали, реальність складніша ніж уявлення (так відповіло 48 % чоловіків та 36 % жінок);

- не співпали, з'явилося розчарування (так відповіло 28 % чоловіків та 45 % жінок).

Таким чином ця суперечність між ідеальним та реальним персоніфікованим образом міліцейської професії актуалізує проблеми вдосконалення профорієнтаційної роботи з молоддю, якісного професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в ОВС тощо.

На запитання "Якщо повернути час назад – чи обрали Ви правоохоронну діяльність?" працівники міліції відповіли:

- "так" (43% чоловіків та 31 % жінок);

- "невпевнений" (39 % чоловіків та 46 % жінок);

- "ні" (18 % чоловіків та 33 % жінок).

Як бачимо з дослідження в багатьох працівників міліції з'явилося певне розчарування в професії, тому, як прогноз, – їхня правоохоронна діяльність буде неефективною. Таким чином, кожний етап соціального та професійного розвитку людини приводить її до зміни персоніфікованого образу професії (його розширення, удосконалення, прийняття або неприйняття професії), - на основі чого змінюється мотиваційна сфера (на базі одних мотивів формуються інші, виникають протиріччя між різними мотивами, змінюється співвідношення домінуючих і підпорядкованих мотивів тощо). Персоніфікований образ професії має велике значення в професіогенезі особистості та забезпечує досягнення визначених цілей. У зв'язку з універсальністю його функцій вбачається й його роль у забезпеченні надійності та ефективності правоохоронної діяльності.

Висновки. Таким чином, розглянуті нами суб'єктивні фактори, що детермінують професіогенез працівників міліції, підкреслюють таку кадрову проблему в ОВС, як професійно-психологічний відбір на службу в ОВС та професійно-психологічна придатність персоналу. Тож, при прийнятті на службу в ОВС слід ретельніше вивчати суб'єктивні соціально-психологічні детермінанти, зокрема: мотиваційну сферу кандидата, його спрямованість, здатності та схильності; професійно-важливі якості та індивідуально-психологічні особливості; особливості психічних пізнавальних процесів; персоніфікований образ професії тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція: Науково-практичний посібник / А.П. Москаленко, Д.О. Кобзін, А.А. Стародубцев; [відп. ред. проф. В.О. Соболев]. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – 98 с.

РЕЗЮМЕ

Автор в статті описує результати дослідження впливу суб'єктивних факторів на мотивацію вибору міліцейської професії

Ключові слова: професійне становлення, суб'єктивні чинники, вибір професії, персоніфікований образ професії, мотивація, професії правоохоронного профілю

А.Н. Цильмак

СУБЪЕКТИВНЫЕ ДЕТЕРМИНИРУЮЩИЕ ФАКТОРЫ ПРИНЯТИЯ ЛИЧНОСТЬЮ РЕШЕНИЯ О ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Автор в статье описывает результаты исследования влияния субъективных факторов на мотивацию выбора милицейской профессии

Ключевые слова: профессиональное становление, субъективные факторы, выбор профессии, персонифицированный образ профессии, мотивация, правоохранительные профессии

О.М. Tsylnak

SUBJECTIVE DETERMINING FACTORS OF PERSON'S TAKING DECISIONS ABOUT CHOOSING A PROFESSION OF LAW ENFORCEMENT LINE

SUMMARY

The article presents some research results on investigation of the impact of subjective factors on motivation of choosing a profession of militiaman.

Keywords: professional formation, subjective factors, choosing a career, personified image of profession, motivation, law enforcement professions.
